

НАДЗВИЧАЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ: ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВІДПОВІДНОСТІ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ

Олексій ВОЛОХОВ

*кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

В умовах агресивної війни росії проти України, особливо важливим є питання релокації підприємств до регіонів, які можуть забезпечувати ритмічну роботу виробництва, а підприємці отримувати прибуток¹. Сформоване за три роки війни надзвичайне законодавство у цій сфері хоча й має певні недоліки², але наразі вирішує основні питання щодо процесів релокації бізнесу. Проте приймаючи рішення про переміщення виробництва із потенційної зони бойових дій, підприємці все ж потребують значно більшого рівня підтримки з боку держави, ніж передбаченого чинним законодавством.

На думку А. Князевич, релокація – це комплексний процес часткового або повного фізичного переміщення активів, обладнання, працівників підприємства з одного місця на інше в межах країни або з однієї країни до іншої, що зумовлений об'єктивними причинами збереження та/або масштабування діяльності. Релокація підприємств є тимчасовим явищем, що діє в період воєнного стану та активних

¹ Заросило В. О., Заросило В. В., Євчук Т. В. (2023). Проблеми правового регулювання релокації підприємств. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. № 4(28). С. 29.

² Для забезпечення функціонування релокованих підприємств на період воєнного стану особливо важливим є дерегуляція та прискорення процесу підключення до інженерних мереж на нових територіях, які потребують швидкого інженерно-технічного та інфраструктурного облаштування. Варто переглянути інструментарій реалізації державної програми підтримки бізнесу, використання антикризових кредитів і пільг на імпорт потрібного обладнання. Особливо важливою державна допомога є для агровиробників, адже їх релокація передбачає необхідність пошуку нових сільськогосподарських земель тощо. При цьому, започаткований ТОВ «Державний земельний банк» прозорий ринок оренди державних земель належним чином не враховує інтереси релокованих підприємств.

Див. Кудирко Л. П., Обозний В. В. (2024). Релокація українського бізнесу в умовах війни з рф. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. № 2(20). С. 120–130. <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.120-130>

бойових дій на території України і релоковані підприємства по їх закінченню мають можливість як повернутися на попереднє місце дислокації (із задекларованою гарантією допомоги держави та компенсації витрат у зв'язку з поверненням), так і залишитися на новій локації. При цьому, релокація це не евакуація, яка згідно ст. 2 Кодексу цивільного захисту України, передбачає організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження ... матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення. Хоча саме своєчасна релокація підприємств вирішує багато проблем як місцевих, так і центральних органів влади пов'язаних із можливою потребою евакуації населення та майна.

Так, учасниками процесів релокації можуть бути:

- організації, установи, суб'єкти підприємницької діяльності, що потребують релокації;
- державні органи влади на різних рівнях управління;
- суб'єкти інфраструктури на місцях передислокації;
- інші учасники, що врегульовують питання логістики, постачання, збуту в процесі релокації³.

Організаційно-правове забезпечення процесів релокації в умовах воєнного стану передбачено у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах, які зважаючи на їх прийняття в умовах воєнного стану можна віднести до актів надзвичайного законодавства⁴. Серед них ключову роль відіграють наступні:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» № 2468-IX від 28 липня 2022 року, яким передбачено внесення змін до низки законодавчих актів, метою яких є сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічне відновлення держави.

2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15 березня 2022 року, який визначає особливості трудових відносин працівників підприємств, установ, організацій в Україні на період дії правового режиму воєнного стану.

³ Князевич А. О. (2022). Організаційно-правові основи регулювання процесів релокації українських підприємств в умовах війни. *Економіка та держава*. № 8. С. 10-13.

⁴ Термін «надзвичайне законодавство» отримав поширення в правовій доктрині для узагальнення нормативно-правових актів, прийнятих під час дії особливого правового режиму. Відповідно створення правових актів поза планами законотворчої діяльності та за особливих обставин, що визначає їх надзвичайний характер, в юридичній науці отримало назву «надзвичайної правотворчості».

Див. Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва: монографія / заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Парламентське видавництво, 2023. С. 30.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» № 246-р від 25 березня 2022 року, яке передбачає план невідкладних заходів із переміщення в разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію;

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» № 305 від 17 березня 2022 року, яка регламентує безоплатне перевезення майна вітчизняних підприємств, установ та організацій згідно з переліком, що формується Мінекономіки й передається до Мінінфраструктури.

Релокація підприємств потребує активної підтримки з боку держави, адже законодавство має допомагати бізнесу адаптуватися до нових умов та продовжувати свою діяльність, сприяючи загальному економічному відновленню країни. Наразі функціонує онлайн-платформа relocate.prozorro.sale, яка передбачає практичну реалізацію урядової програми з переміщення українських підприємств, що знаходяться в зоні бойових дій, на відносно безпечні території України для відновлення їх роботи.

Питання релокації бізнесу в умовах війни частково регулюються нормами міжнародного гуманітарного права (надалі – МГП), а також іншими міжнародними актами, які передбачають міжнародний захист права власності, захист цивільного населення та цивільних об'єктів тощо.

Наприклад, у ст. 58 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року встановлені запобіжні заходи щодо наслідків нападу на цивільне населення. Так, сторони, що перебувають у конфлікті, максимально можливою мірою: а) прагнуть вивести цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, що перебувають під їхнім контролем, із районів, розміщених поблизу воєнних об'єктів; б) уникають розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них; с) вживають інших необхідних запобіжних заходів щодо захисту цивільного населення й цивільних об'єктів, що перебувають під їхнім контролем, від небезпек, що виникають у результаті воєнних операцій⁵.

⁵ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

Залежно від обставин МГП може забороняти напади на цивільні об'єкти, навіть якщо вони стають військовими. Випадкова шкода життєво важливим службам водопостачання, санітарії та охорони здоров'я, а також виробництву та розповсюдженню харчових продуктів також має бути взята до уваги та зведена до мінімуму, коли сторони планують напади та інші військові операції. Підприємствам слід враховувати ці фактори, приймаючи рішення щодо розміщення своїх приміщень і операцій у зонах конфлікту, а також рішень щодо місця переїзду, під час релокації⁶.

Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини, встановлюють, що ухвалення бізнесом рішення не здійснювати свою діяльність на охопленій військовими діями території є виключним правом, яке втім має бути обґрунтованим. Керівні принципи ООН визначають вихід бізнесу (припинення або призупинення діяльності) як реагування на несприятливий вплив війни на права людини та бізнес-відносини, але не описують ситуацію детально. Проте важливою є вимога Керівних принципів ООН, що «компанії завжди повинні враховувати будь-які ризики, які можуть становити для потерпілих зацікавлених сторін, та враховувати їх у своїх рішеннях». Адже, швидко прийняте рішення про релокацію може бути таким же шкідливим, як і несвоєчасне. Наприклад, швидке закриття бізнесу на прифронтових територіях може змусити людей, які фінансово залежали від діяльності бізнесу, долучитися до збройних формувань або вдатися до грабежів – як засобів для існування⁷ [5].

Отже, законодавство про релокацію бізнесу в умовах воєнного стану передбачає різні механізми щодо допомоги та сприяння держави бізнесу. Значна кількість релокованих підприємств, які вже почали свою діяльність в західних регіонах свідчить, що це законодавство працює та вирішує основні завдання. Своєчасно прийняте рішення про релокацію підприємства вирішує багато можливих проблем як місцевих, так і центральних органів влади, що пов'язані із майбутньою потребою евакуації населення та майна із зони бойових дій. Міжнародні стандарти щодо релокації підприємств мають фрагментарний характер, адже містяться у нормах міжнародного гуманітарного права та стосуються переважно захисту цивільного населення та прав власності.

⁶ Private businesses and armed conflict an introduction to relevant rules of international humanitarian law URL: <https://www.icrc.org/en/publication/private-businesses-and-armed-conflict-introduction-relevant-rules-international>

⁷ Guiding principles on business and human rights A/HRC/17/31 URL: www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.